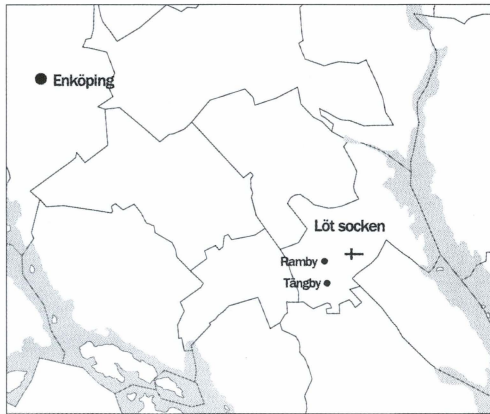

Georg Erikssons smidesverkstad

– om redskapsproducerande verkstäder i Uppsala län II

BO LARSSON

Livet på en verkstad kretsar kring produktionen. Den motiverar verkstadens existens och den inverkar på tillvarons andra områden. Åtminstone är det sistnämnda fallet för den som driver företaget och om det handlar om en liten rörelse. För Georg Eriksson i Ramby, Löt socken, var det så. Han är en av de personer vars liv och arbete Upplandsmuseet tagit del av, i projektet om redskapsproducerande verkstäder.¹ Denna artikel är där-

för ett försök att skildra honom och hans verkstad, huvudsakligen utifrån arbetet men också med små glimtar av hur det påverkade andra sidor av levnaden. Artikeln kan, i motsats till föregående och mer tematiserade uppsats, ses som en fallstudie. Så här kunde livet te sig på ett av de minsta av de företag vi undersökt.

Bakgrund

Grundaren – tillika Georg Erikssons far – hette Karl Robert Eriksson men gick allmänt under namnet Sme'-Kalle. Ursprungligen från Julita i Södermanland flyttade han 1911 till Tängby i Löt socken. Han arbetade som försmed på Enköpings verkstäder men "var en sån där människa som inte trivdes i en verkstad eller att nån skulle bestämma över honom". I stället blev Karl Robert Eriksson smed på Hacksta gård, Enköpings-Näs. När elektrifieringen mot slutet av 10-talet ägde rum i

Verkstaden och boningshuset i Ramby år 2000. Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

traktens socknar, blev det han som fick sköta smidet. Troligen fick han därigenom råd att köpa tomten i Ramby, där han 1925 byggde såväl smedja som boningshus. Karl-Robert Eriksson hade med andra ord en gedigen smidesbakgrund när han öppnade sin smedja i Ramby. Tiden i Julita liksom hans faders ursprung är dock okänd.

Det år då huset och smedjan byggdes fyllde Karl Georg Alexius Eriksson, som

hans fullständiga namn löd, 23 år. Smedyrket lärde han sig genom att arbeta tillsammans med sin far, Karl Robert. När denne gick bort under 30-talets första hälft blev Georg Eriksson ensam i verkstaden. 1937 gifte han sig med den nio år yngre Svea Smås. Bördig från Hedemora kom hon till trakten som 15-åring och arbetade hos föräldrarna till vännen, grannen och kunden Roland Johansson. Georg Eriksson hade träffat

henne där, men väntade med frieriet tills hon hade bytt arbetsgivare. Roland Johansson tror att det var lite genant för honom att fria i det hus där han ofta både åt mat och drack kaffe.

1939, året efter första barnet Margaretas födelse, började Andra världskriget. Det var en svår tid för Georg Eriksson, inkallad som han var under nästan alla krigsåren.

Han åkte ut i det där rackartyget och råkade få tillhöra Stockholms fasta försvar. Det fattades väl folk så dom tog ifrån landsbygden och dom hade väl inte lika lätt för sig att prata som stockholmsgrabbarna. Dom klarade sig undan på nåt sätt, men pappa låg år efter år. Han har berättat för mig hur det var versnät [spindelnät] i smedjan när han kom hem. Nej, då var det nog tungt. Han åldrades ganska fort sen, för han fick både magsår och dåliga nerver av att ligga inkallad.

Sonen Björn föddes 1945 och bortåt fem år senare fick Georg Eriksson en av sina största order, staket till Sorsele kyrkogård. Livet tycks sedan ha rullat på, utan större yttre förändringar förrän mot slutet av 60-talet. Då drabbades Georg Eriksson av en sjukdom som ledde till att sonen tog över driften. 1969 gick Georg Eriksson i pension och tre år senare slogs verkstaden igen. 1986, samma natt som Olof Palme blev skjuten, avled han. Hustrun Svea gick bort två år tidigare. Då hade paret sedan ett antal år tillbaka varit bosatta i Enköping.

Produktionen

Tillverkningen var mycket olikartad i smedjan. I mina intervjuer nämns ett tiotal olika produkter: sladdar, strängläggare för ärtskörd, stängningsanordningar för kobås, vagnar, traktorkärror, motorvagnar, injektorfläktar, sågbänkar, staket, jordborr, stödben till öppna spisar. Därtill kom det sedvanliga och omfattande bondsmidet liksom arbeten som att installera vatten- och värmeledningar och vattenkoppar för nötkreatur.

Här är inte plats att redogöra för alla dessa varor och tjänster, utan jag ska nöja mig att lyfta fram några och då börja med sladdarna. Dessa gjordes under verkstadens samtliga tre generationer. Under Karl Robert Erikssons tid bestod de av stältenar nedsatta i trästockar, medan Georg Eriksson tillverkade dem helt i stål (dock med en förplanka av trä). Björn Eriksson tror att de var en relativt stor produkt för hans far:

Jag gjorde säkert själv en sju-åtta stycken de där åren på sluttampen, bara under de fyra-fem år jag höll på. Så nog gjorde han en 40-50 stycken, det tror jag. De fanns på varje ställe.

En annan stor produkt för Georg Eriksson var stängningsanordningar för kobås. Dessa reglerade kornas tillgång till fodergången och tillverkades från början av trä, senare av järnrör. Eftersom korna stod mitt emot varandra med

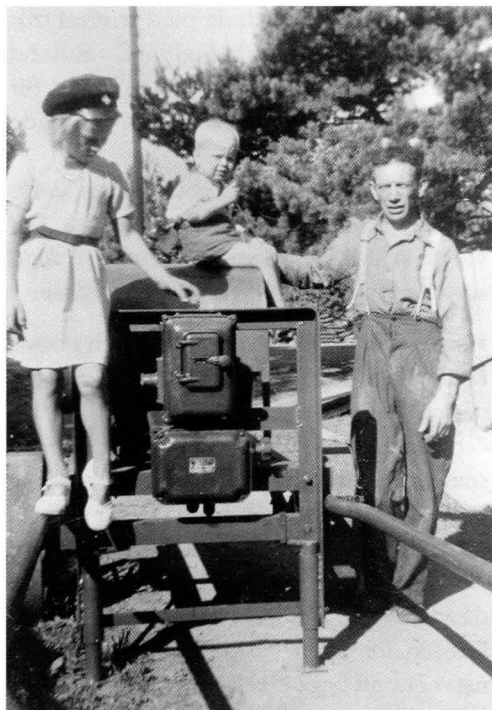
fodergången emellan, gjordes det alltid två åt gången. Oftast under sommaren; anordningarna var så långa att de var otympliga att arbeta med inne i smedjan. Enligt Björn Eriksson höll pappan på med dessa konstruktioner så länge han kan minnas, och själv hann han också med att göra ett par stycken.

Liksom i många andra verkstäder tillverkades olika slags vagnar och traktorkärror i Ramby, och de sistnämnda lär ha varit en av Georg Erikssons största produkter. Så kallade motorvagnar tycks han dock ha varit ensam om. Dessa var uppbyggda på en axel och med ett nedfällbart stödben. Med häst kunde bönderna flytta vagnen till den plats där motorn behövdes och med remdrift koppla denna till önskvärd maskin.

De hade en elmotor och den användes till allting. När dom tröskade stod den nere vid tröskverket. När dom sågade ved stod den vid vedsågen.

Björn Eriksson gissar att hans pappa gjorde ett 50-tal motorvagnar, de flesta under mellankrigstiden. (Tilläggas kan att även Georg Erikssons far Karl Robert sysslade med motorer. Han ägde en tändkulemotor med vilken han åkte runt bland traktens gårdar. Med den kunde bönderna pressa halm och dra tröskverk. Halmen sålde de till militären, som behövde den till sina hästar.)

En produkt som tillverkades i ett

Georg Eriksson med barnen Margareta och Björn. Motorvagnen på bilden var en stor produkt för verkstaden. Bilden tagen vid slutet av 1940-talet. Privat ägo.

mindre antal, men som ändå har en signifikant betydelse, var en strängläggare använd vid ärtskörd. Eftersom de då nykomna skördetröskorna inte klarade av att plocka upp ärtskidorna, måste dessa läggas i strängar för senare upptagning. Därför behövdes det en strängläggare att montera på slättermaskinens balk. Enligt Björn Eriksson ville eller kunde dock inte alla köpa någon.

Ja, då var det en bonde då, på någon av de här större gårdarna, som köpte en färdig sän där. Sen åkte dom och tittade på den där och så blev den efterapad. Allt som gick att kopiera kopierades, det var så på den tiden. Någon plog blev väl aldrig gjord, för det var ju gjuterigrejor, men annars blev det som gick att kopiera gjort i smedjan. Det fanns ju alltid några som köpte. Alldeles som det är idag, det är några som är föregångare och provar nya grejor. Så gjordes det då med.

Det var dock inte tillverkning av olika produkter som var verkstadens största verksamhet utan reparationer. Georg Eriksson reparerade "allt! allt reparerade han, alltså!" och mycket av det han lagade var i trä. Så länge hästar användes i jordbruket var många av redskapen helt eller delvis gjorda i trä, och trä slits, ruttar och behöver bytas ut. Björn Eriksson uppskattar att fram till och med 1950-talet bestod nästan halva verksamheten av snickeriarbeten.

Av trä var dock inte det staket till kyrkogården i Sorsele som Georg Eriksson fick beställning på under 50-talets början. Ordern kom från en verkstadsägande svåger som själv inte hann med uppdraget. Det var en av Georg Erikssons största beställningar någonsin och tycks ha haft stor ekonomisk betydelse.

Jag har ju berättat hur farfar tjänade pengar på elektrifieringen. Det här var väl vad min pappa tjänade pengar på, för efter det så drog han

in värmeledningar i huset. Tydligt var vissa storjobb lönsamma, men inriktningen i stort var inte sådan. Det kanske inte var småsaker han höll på med, men det var inte någon storproduktion. Det var heller aldrig syftet, utan han jobbade själv. I sitt anletes svett emellanåt.

När Georg Eriksson tillverkade kyrkogårdsstaketet hade han en släkting tillfälligt anställd. Annars drev han sin verkstad som ett enmansföretag. Stor hjälp hade han dock av sin fru Svea. Ett utdrag från min intervju med vännen och grannen Roland Johansson och hans fru Ingeborg vittnar om hennes betydelse. De har just sagt att Georg Eriksson inte hade några anställda.

Roland Johansson:

Nej, men ibland, om det var ett tungt arbete, kunde den som lämnade in något på reparation vara med och hålla i släggan. Men inte annars. Däremot vet jag att Svea ofta höll i när det var träarbeten och sånt där. När han byggde kärror till exempel, då var hon ofta med.

Bo Larsson:

Björn Eriksson visade mig en skämtteckning som visar pappan i smedjan som ropar "kom och håll i" och mamman som svarar "jag har inte tid, jag fyller 40 i dag".

Ingeborg Johansson:

Han ropade ofta. Jag kan tänka mig att hon var lika mycket där ute som hon var inne.

Georg Eriksson och sonen Björn framför staketet till Sorsele kyrkogård. Foto 1950-talets början, privat ägo.

Roland Johansson:

Hon var väldigt tålmodig får man säga, för det var inte alltid så roligt. Hans kläder till exempel var ju svarta och hon tvättade allting åt honom. Det fick inte slängas någonting heller. Men jag hörde aldrig att hon klagade på något sätt.

Björn Eriksson ger en liknande beskrivning av mammans arbete. Han säger att hon var en "hålla i-gumma" och att hon ofta var tillropad eftersom pappan arbetade ensam. "Sedan maten, barnen, tvätten. Det blev ju rätt mycket tvätt från en smed."

Kundkretsen

Georg Erikssons kunder kom inte enbart från den närmaste omgivningen. Tvärtom betjänade han ett flertal byar. I mina intervjuer nämns Lundhagen, Kålmården, Uppeby, Ändesta, Hacksta. Fånö gods var en stor kund för såväl takarbeten som plogbillsvässning. Inte minst det senare var betydelsefullt:

När dom kom upp med plogbillar till exempel, så blev det ett helt lass. Allting var ju så mycket mer jämfört med den lille vanlige bonden.

Även Roland Johansson och hans far var flitiga kunder. Under höstplöjningarna kunde Georg Eriksson få vässa deras plogbillar en gång i veckan men också annat hjälpte han dem med: när mjölkmaskinen krånglade, med installation av vattenkoppar, tröskverksreparation, värme- och vattenledningar. De köpte även redskap av honom, bland annat gummi-hjulsvagn och traktorkärror. Roland Johansson karakteriserar Georg Eriksson som en person lätt att vara kund hos:

Han var sympatisk och hjälpsam. Han sa till exempel aldrig nej, att det där kan inte jag eller har jag inte tid med. På något sätt ordnade han alltid så han kunde delta, eller göra det som man ville ha gjort. Jag tror han var ganska yrkesstolt också, för han lyckades så bra med allting. Jag tänker på kärrorna han gjorde. De var välgjorda och praktiska och hade till och med fotsteg så att man lättare skulle komma upp.

Troligen delade flera kunder Roland Johanssons uppskattning. I alla fall hände det att kunder stannade kvar även efter att deras ärenden blivit avklarade. Blev det då för många personer samtidigt, blev Georg Eriksson irriterad. Enligt sonen Björn kunde han då med flit tända i ässjan så att det blev rökigt inne. "Det var hans drag, då. Nu är det för mycket folk – ut!"

Georg Eriksson var försiktig med att ta betalt för sina arbeten. För försiktig enligt vissa. När sonen Björn övertog verk-

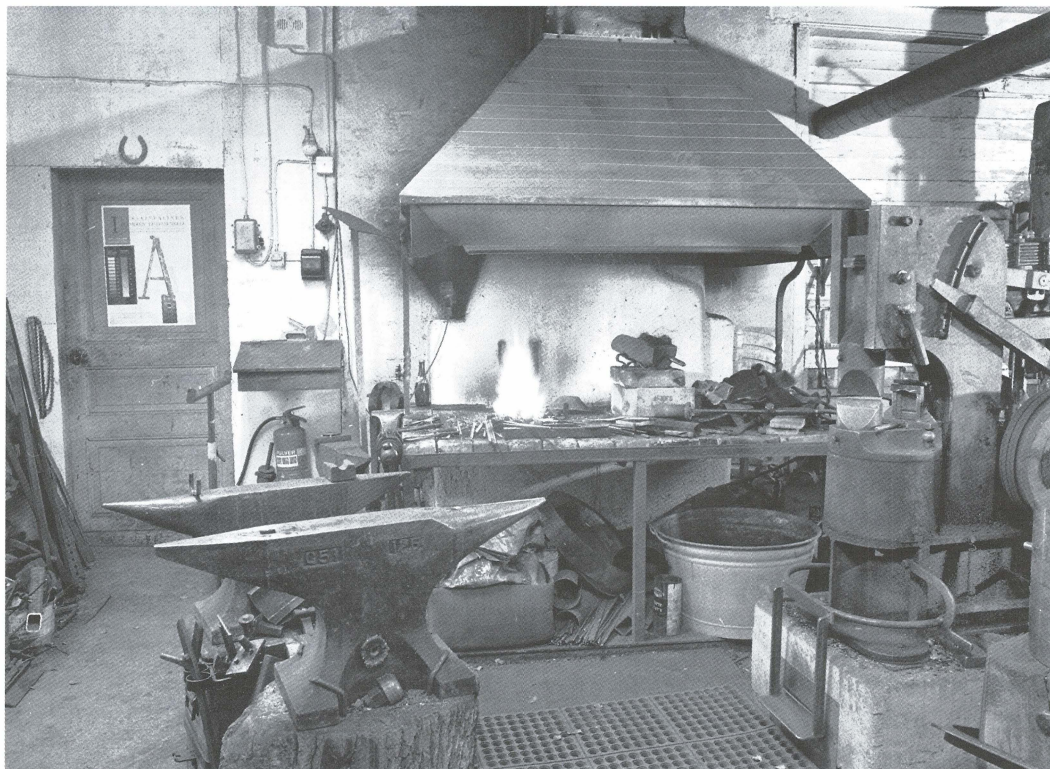
samheten i början på 70-talet höjde han priset "bra nog", till cirka 20 kronor i timmen. Ändå kom påpekanden att det var för billigt; den klagande hantverkaren fick sina priser jämförda med smedens.

Även Roland Johansson säger att Georg Eriksson var billig på sina arbeten och jämför med smeden i det närbelägna Boglösa (Klarbo snickeri & smide, se föregående artikel) vars priser låg betydligt högre.

Georg hade kunnat ta betydligt mera. Men han var försiktig. Han ville inte ta så mycket att bönderna blev arga på honom på något sätt.

Pengar var dock inte det enda betalningsmedlet under Georg Erikssons aktiva tid. Enligt Björn Eriksson rörde det sig länge, in på 1950-talet, till stor del om byteshandel. En förfrågan om reparation av ett tröskverk kunde besvaras med "okey, jag kommer om jag får lite fläsk av dig". "Pappa berättade", säger Björn Eriksson, "att det var kött och fläsk och ägg och mjölk och hela den biten." Pengar som kom in gick till kläder och, vid eventuellt överskott, till skatt.

Georg Eriksson höll aldrig någon egentlig bokföring. Det fanns ingen brottslig tanke bakom, utan var i konsekvens med den självhushållsliknande ekonomin. Först mot mitten av 60-talet kunde det komma frågor om räkenskaper, men Georg Eriksson började aldrig föra sådana. Det finns heller inga efterlämnade papper kvar från hans verksamhet: "Släng sån där skit, sa han".

Smedjan år 2000 då den användes av konstsmeden Erik Vargtand. Mycket av smedjans interiör är kvar sedan Georg Erikssons tid, bland annat fjäderhammaren till höger i bild. Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

Arbetet

Georg Erikssons arbetsdag varade normalt från fyra på morgnarna fram till fem- eller sextiden på eftermiddagen. Han hade två sammanhängande rum att hålla till i, vilka Björn Eriksson beskriver med följande ord:

Verkstaden var ju delad på mitten, med en smedja och en slöjdbod och mittemellan dem stod murstocken. Vid den fanns ju ässjan då, av naturliga skäl. Alldeles bredvid stod fjäderhammaren som man använde när man smed grovt. Det köpte pappa en ny omkring 1950, och sålde den gamla som var min farfars. Fjäderhammaren slog utav helsicke, det

hördes långväga när pappa var uppe på morgnarna och smed. Han hade gjutit en skapligt stor sockel åt den, så att den stod still.

Till höger stod arbetsbänkarna med handverktyg och sådana saker och längst bort stod den gamla svarven och pelarborrmaskinen som nu finns någonstans inne i stan. En hemgjord gängmaskin fanns också för dom gjorde ju skruvarna själva. Den stod alldeles bakom ässjan, kommer jag ihåg. Just dom här grejorna var kvar från farfars tid. Sen kom ju då gas- och elsvets och någon slipmaskin, men annars köpte inte pappa så mycket grejor. Det han gjorde gick bra att göra med dom gamla grejorna.

I vänstra delen av huset låg slöjdboden. Från början var det bara stampat jordgolv och spån i den. Sen fanns det en vedkamin en bit bort. Jag kommer ihåg hur pappa gick ut sent på kvällarna och tittade till verkstaden, så att det inte låg nånting och pyrde. De första åren gasssvetsen fanns rullade man aldrig in den i smedjan, utan den fick stå utanför med pressning eller säckar över. Sânt där otäckt tog man inte in.

1949 köpte pappa den första elsvetsen. Den användes inte så mycket den första tiden, utan som med allt nytt som har kommit så var det en övergångsperiod. Det gick ju att få det att spruta och gnistra, men till vilken nytta? Det tog ju ett tag innan det kom bra elektroder som de heter, svetspinnarna. Och så länge pappa kunde värma och bocka till nånting i ässjan, så gjorde han hellre det. Han var smed.

Maskinerna i verkstaden drevs med remdrift. Motorn till denna stod bredvid svarven i smidesdelen, och från den kunde Georg Eriksson få lämplig utväxling på maskinerna genom att med spakar föra över remmen till rätt skiva. Motorn var inte fullt modern; Björn Eriksson beskriver den som "en sådan där gammal start med släpringar och startmotstånd som man stegade upp till fullt".

Vad svetsen beträffar kan Roland Johansson berätta om dess tveeggade betydelse för Georg Eriksson. Utöver att vara ett arbetsredskap för honom, möjliggjorde den för hans kunder att själva reparera sina verktyg. I mitten på 50-talet skaffade Roland Johansson ett eget svetsaggregat och hjälpte även andra jordbrukare med sådana inköp.

Det tyckte han inte om, att vi köpte svetsar. Bönderna började ju själva svetsa lite på gårdarna. Han hade andra jobb och blev aldrig strandsatt på något sätt, men jag vet att han blev lite sur på mig för det.

Det fanns även en annan sida av svetsningsarbetet; skapelselusten. Den fick inte samma utlopp som vid det traditionella smidesarbetet. Skapandet var betydelsefullt för Georg Eriksson och hellre än att använda ett svetsaggregat bearbetade han järnet i ässjan. Men kreativiteten kunde också medföra missräkningar. Att lyckas med en produkt, kanske enbart utgående från kundens önskemål,

och sedan höra kritik tog honom hårt. Enligt Björn Eriksson var det kutym att framföra klagomål på priserna, trots deras redan låga nivå – "Gud, vad besviken han var då!"

Georg Eriksson gick i pension 1969, något år efter sitt insjuknande. När han inte längre behövde arbeta hårt hämtade han sig från åkomman. Att han saknade arbetet är dock klart. Björn Eriksson:

Men dom där gamla uvarna som bara hade jobbat, dom trivdes inte när dom inte fick jobba. I alla fall var inte han glad när han inte fick utföra något. Men när han fick stå där nere och göra något alltså, då... Dom hade inget liv utanför det där.

Not

- 1 Se föregående artikel eller rapporten "Redskapsproducerande verkstäder i Uppsala län. En rapport om människor, jordbruksföremål, skapelselusta." Upplandsmuseet 2002. Till grund för denna artikel ligger intervjuer med sonen Björn Eriksson och vännen och grannen Roland Johansson.

Bo Larsson är antikvarie vid Upplandsmuseet, doktorand i ekonomisk historia samt knuten till Nordiska museets forskarskola.